

Dr hab. Zofia Kolbuszewska, prof. UWr.
Zakład Literatury i Kultury Amerykańskiej
Instytut Filologii Angielskiej
Uniwersytet Wrocławski

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Agnieszki Magdaleny Kotwasińskiej
pt. *Transformations of the Family*
in Contemporary American Horror Fiction by Women

Erudycyjna i interesująca rozprawa doktorska mgr Agnieszki Kotwasińskiej pt. *Transformations of the Family in Contemporary American Horror Fiction by Women* stanowi rekonesans w dziedzinie studiów amerykańskich, która właściwie stanowi białą plamę na mapie polskiej amerykanistyki. Mgr Kotwasińska podejmuje temat literatury horroru jako luźno zdefiniowanego gatunku oraz strategii znakomicie odzwierciedlającej przemiany kształtu instytucji rodziny i wyłaniające się z tych transformacji nienormatywne relacje i tożsamości. Doktorantka śledzi takie przemiany w szesnastu powieściach z gatunku horroru, których autorkami są współczesne pisarki amerykańskie. Podkreśla za Fredem Bottingiem iż horror, jako kulturową reakcję na przemoc użytą przy odseparowaniu natury od kultury, charakteryzują fascynacja, wręcz obsesja na punkcie kobiecej cielesności i jej reproduktywnej roli oraz przedstawienia sytuujące kobietę i jej cielesność w intymności prywatnej przestrzeni domu. Doktorantka rozważa w rozprawie w jaki sposób we współczesnej literaturze horroru autorstwa amerykańskich pisarek ta domowa przestrzeń, powszechnie kojarzona z intymnością, ciałem matki i bezpieczeństwem, pod wpływem czynników wewnętrznych i zewnętrznych takich jak ekonomiczny ucisk, historyczne nierówności społeczne, nierówny podział autonomii i sprawczości podmiotu, ulega zmianie, przekształcając się w wyalienowaną, alienującą i wrogą sferę. Normatywne podziały determinujące życie codzienne nuklearnej burżuazyjnej rodziny zostają zdekonstruowane w dyskutowanych w rozprawie szesnastu powieściach za pomocą tropów i strategii właściwych dla konwencji gotyckiej i literatury horroru.

Autorka rozprawy posługuje się warsztatem metodologicznym ukształtowanym na gruncie krytyki feministycznej, teorii gender i queer oraz strategiami badawczymi klasycznej teorii

literatury, dla odczytania i zinterpretowania sposobów przedstawienia dekonstrukcji nuklearnej rodziny w dyskutowanych powieściach, których autorki posługują się w tym celu środkami artystycznymi i strategiami ideologicznymi właściwymi dla horroru, lesbijskiego gotyku i groteski. Rozważania ogólne charakterystyczne dla warsztatu historyka i teoretyka literatury oraz literatury i kultury popularnej mgr Kotwasińska przeplata z analizami poszczególnych tekstów literackich oraz komentarzami nt. kontekstów historycznych, literackich, antropologicznych i politycznych, charakterystycznymi dla warsztatu badacza usytuowanego w konkretnym momencie historycznym i posiadającego rozległą metodologiczną samo-świadomość oraz etyczną wrażliwość.

Napisana eleganckim, idiomatycznym i klarownym językiem rozprawa *Transformations of the Family in Contemporary American Horror Fiction by Women* posiada logiczną i przejrzystą strukturę, a jej kolejne rozdziały wnikliwie omawiają i analizują z różnych perspektyw konceptualnych poszczególne aspekty patriarchalnej struktury rodzinnej przedstawionej w trakcie zmiany, rozpadu. Praca doktorska mgr Kotwasińskiej składa się z bardzo użytecznego i perfekcyjnie rozplanowanego wstępu, czterech obszernych rozdziałów, z których każdy posiada odrębne wprowadzenie, oraz zakończenia, i zaopatrzona jest w bardzo bogatą, starannie dobraną bibliografię, świadczącą o biegłej znajomości literatury przedmiotu przez autorkę oraz o szerokim zakresie i staranności przeprowadzonych przez nią badań.

We wstępie autorka nakreśla zręb swoich rozważań, prezentując różne definicje horroru, dyskutując wzajemne relacje konwencji gotyckiej i horroru oraz wprowadza pojęcia związane z historią i strukturą amerykańskiej rodziny oraz badań nad zagadnieniami jej dotyczącymi. Amerykańska rodzina w swojej pozornej normatywności jawi się tutaj jako siedlisko horroru, a horror jako gatunek wyłaniający się z rodzinnych genealogii, sekretów i mitów, nieodłącznie związany z funkcjonowaniem rodziny w Ameryce .

W rozdziale pierwszym mgr Kotwasińska dyskutuje wpływ niesamowitości (the uncanny) i powrotu tego co wyparte na poczucie obcości domowego zacisza i na rodzinne relacje, które ulegają zmianie pod wpływem życia w nawiedzonym domu. W rozdziale tym analizowane są następujące powieści: Nancy Holder, *Dead in the Water*; Kathe Koja, *The Ciphe*; Poppy Z. Brite, *Drawing Blood*; Caitlin R. Kiernan *The Red Tree*.

Rozdział drugi poświęcony jest rozważaniom na temat hybrydalności groteski, jej związkom z monstrialnością i wstrętem. Estetyka groteska oparta na przerywaniu i przekraczaniu granic

w procesie monstrualnego stawania się sprzyja wprowadzeniu różnicy seksualnej pomimo tego, że ciało groteskowe utożsamiane jest zazwyczaj z ciałem kobiecym lub uważanym za zniewieściale. Autorka rozprawy zauważa jednak, że ciało groteskowe może wywoływać nostalgię za normatywnością. W rozdziale tym mgr Kotwasińska podejmuje analizę powieści Katherine Dunn *Geek Love*, Caitlin R. Kiernan *The Drowning Girl: A Memoir*, Elizabeth Massie *Sineater*, oraz Mary Murrey *The Inquisitor*.

W rozdziale trzecim doktorantka rozważa krytykę rodziny patriarchalnej poprzez prezentację rodzinnych wspólnot wampirów jako formacji alternatywnych w stosunku do rodziny nuklearnej i dyskutuje zagadnienie nieobecnej matki w takich formacjach z perspektywy Kristevowskiego wstrętu. W rozdziale tym omawiane są następujące powieści: Jewelle Gomez, *The Gilda Stories*; Poppy Z. Brite, *Lost Souls*; Elizabeth Engstrom, *Black Ambrosia*; Melanie Tem, *Prodigal*.

Rozdział czwarty poświęcony jest analizie roli duchów oraz pojęcia spektralizacji jako zjawiska kulturowego i narzędzia badawczego w kształtowaniu nienormatywnych genealogii i historii rodzinnych, gdzie nawiedzenie przyczynia się do komplikacji chronologii zarówno w świecie przedstawionym powieści jak i w samej narracji. Również cele nawiedzania przez duchy są złożone ponieważ ich zadaniem nie zawsze jest naprawa, pokuta lub zakończenie żałoby; czasami pojawianie się ducha jest bardziej wyrazem demoniczności i demonicznej potrzeby destrukcji niż przywrócenia zakłóconego ładu. Może też być związane z dziedziczeniem wstydliwych sekretów poprzednich generacji, głęboko ukrytych w mentalnej krypcie podmiotu nieświadomego tego faktu. Mgr Kotwasińska interpretuje tutaj następujące powieści: *Closer* Sary Gran, *The Between pióra* Tananarive Due, *Within These Walls* Ani Ahlborn, oraz *Fearful Symmetry* Audrey Niffenegger.

Przy lekturze artykułów, książek oraz dysertacji, które są przecież głosami w ciągle toczącej się debacie naukowej, pojawiają się zazwyczaj wątpliwości, pytania i mniejsze lub większe zarzuty. Poziom naukowej erudycji mgr Agnieszki Kotwasińskiej, który pozwala na zaliczenie jej do grona obiecujących młodych badaczy, zachęca raczej do koleżeńskej konwersacji w celu wyjaśnienia kilku wątpliwości.

Przedstawiając koncepcję rozprawy, autorka oświadcza we wstępie na str. 43, że podjęty przez nią temat rodziny i życia rodzinnego w literaturze horroru, z jego cielesnością i złożonością, i jego analiza przez pryzmat klasycznej teorii literatury, krytyki feministycznej oraz poststrukturalistycznych teorii gender i queer, stanowi mentalny eksperyment testujący

możliwość uniwersalizacji tego zagadnienia i wyrażenia go za pomocą opozycji kategorii takich jak wspólnota vs. jednostka, czy wewnętrzne demony vs. kosmiczny terror. Mgr Kotwasiewicz dochodzi do wniosku, iż taki uniwersalizujący gest jest niemożliwy do wykonania w obliczu procesów umacniania się kultury patriarchalnej i usztywniania myślenia o płci społecznej. Dlatego więc autorka rozprawy, jak pisze na str. 44, analizuje zebrany materiał w kategoriach wybranych zabiegów literackich i wyraźnych wiązek tematycznych aby oddać sprawiedliwość wielorakości teoretycznych perspektyw, ich transformacjom i uchwycić w jaki sposób wpływają one na zmiany szeroko pojętej definicji horroru. Owe wybrane zabiegi literackie i wyraźne wiązki tematyczne, które determinują strukturę rozprawy to: nawiedzony dom, monstualna/potworna cielesność, wampiry, oraz duchy/hauntologia.

Zabrakło jednak we wstępie wyraźnego wyartykułowania w jaki sposób każda z tych kategorii pozwoli na zrozumienie konkretnych aspektów życia rodzinnego. Oczywiście przechodząc do poszczególnych rozdziałów czytelnik rozprawy otrzymuje analityczną odpowiedź na to pytanie. Potrzebna byłaby jednak syntetyczne sformułowanie tezy odnoszącej się do perspektywy każdego rozdziału. Niejasna jest również zasada wyboru/wyznaczenia/wyłonienia spośród innych, konkurencyjnych kategorii, tych, w oparciu o które przeprowadzane są analizy – dlaczego autorka uważa, że jej rozważania nt. rodziny w literaturze horroru autorstwa pisarek amerykańskich będą najtrafniejsze, gdy posłuży się właśnie takimi kategoriami: nawiedzony dom, monstualna/potworna cielesność, wampiry, oraz duchy/hauntologia. Nie została również określona relacja pomiędzy tymi „wybranymi zabiegami literackimi i wyraźnymi wiązkami tematycznymi”, ani ich hierarchia. Bez komentarza autorki można oczywiście założyć i to, że zasadą organizującą rozprawę jest po prostu heterotopia.

Szkicując we wstępie stan badań i prezentując szeroką panoramę współcześnie produktywnych paradygmatów, podejść i strategii metodologicznych, w której osadza metodologie przydatne w odczytaniu tekstów literackich horroru analizowanych w poszczególnych rozdziałach rozprawy, mgr Kotwasińska demonstruje wzbudzającą podziw orientację w literaturze należącej do omawianych dziedzin krytyki literackiej i kulturowej. Jestem zdania, że do niezwykle szerokiego repertuaru pozycji z dziedziny krytyki feministycznej gotyku, historii gotyku oraz problematyki cielesności w literaturze gotyku/horroru Południa USA wskazanych przez doktorantkę można by dodać pozycje mniej znane, lecz stanowiące kamienie milowe w rozwoju badań nad szeroko pojętą konwencją

gotycką, przydatne w osadzeniu historycznym i metodologicznym subtelnych analiz przeprowadzonych przez doktorantkę. Są to teksty krytyków, którzy nie należą do kręgu badaczy – starszego już pokolenia, takich jak Sue Zlosnik i Avril Horner czy David Punter, lub średniego pokolenia, takich jak Catherine Spooner lub Fred Botting – aktywnie współtworzących International Gothic Association lub wychowanych na działaniach IGA, i skupionych wokół brytyjskich programów uniwersyteckich proponujących studia w dziedzinie szeroko pojętej tradycji gotyckiej, lub teksty mniej popularnych badaczy, którzy również należą lub należeli do ojców założycieli IGA. Mam tutaj na myśli liczne teksty Allana Lloyd Smitha, znanego również pod nazwiskiem Allan Gardner, oraz wydaną przez niego i przez Victora Sage'a w 1994 r. pracę zbiorową *Gothick [sic] Origins and Innovations*, w której prezentują m.in. Jungowskie analizy gotyckiej cielesności i wstępu w literaturze horroru. Ważkimi pozycjami są również: *The Female Gothic* pod red. Juliann E. Fleenor z 1983 r. *In the Circles of Fear and Desire: A Study of Gothic Fantasy* Williama Patricka Day'a z 1985 r., *Over Her Dead Body: Death, Femininity and the Aesthetic* autorstwa Elizabeth Bronfen z 1992 r., *The Rise of the Gothic Novel* Maggie Kilgour z 1995 r., czy *Dirt and Desire: Reconstructing Southern Women's Writing, 1930-1990* autorstwa Patricii Yaeger z 2000 r.

Nie jest dla mnie jasne, dlaczego we wprowadzeniu do rozdziału czwartego doktorantka trafnie relacjonuje założenia teoretyczne koncepcji transpokoleniowego fantomu Nicolasa Abrahama i Marii Torok, wg której powracają wyparte wstydlive sekrety innych/poprzednich pokoleń, z których podmiot przenoszący kryptę nie zdaje sobie sprawy, podczas gdy w rozdziale pierwszym, w podrozdziale na temat powieści *Drawing Blood* Poppy Z. Brite, interpretując przestrzeń Birdland jako kryptę, przypisuje nawiedzeniu przez ojcowskiego ducha w pętli czasu rolę transpokoleniowego fantomu, pomimo tego, że Trevor nie jest przecież nieświadomym nosicielem traumatycznego sekretu, który należy do jego ojca. Nie jestem pewna, czy niesamowitość doświadczaną przez Trevora, Zacha, Nicholasa i Sarę, można utożsamić z doświadczeniem transpokoleniowego nawiedzenia badanego przez Abrahama i Torok, co autorka czyni na str. 101 rozprawy. Również na str. 145 pojęcie transpokoleniowego nawiedzenia jest użyte raczej jako luźna metafora a nie jako termin wypracowany na gruncie postfreudowskiej psychoanalizy Abrahama i Torok.

Wyjaśnienia wymaga, moim zdaniem, dlaczego afirmatywna ocena transgresyjnego zachowania Priscilli (szczególnie jej relacji z Robin) w rozdziale drugim, podrozdział „Transgressing the Self in *The Inquisitor*” miałyby być, jak pisze autorka pracy na str. 159 –

niewielka. Czy chodzi o to, że naruszenie jedności jaźni przez transgresyjne zachowanie jest naiwną strategią? Czy może chodzi o to, że literackie przedstawienie/ reprezentacja implikujące afirmatywną ocenę transgresyjnego zachowania Priscilli jest naiwne ponieważ graniczy ze śmiesznością?

Decydując się na wymienienie na str. 213 pracy, w rozdziale trzecim, podrozdział „Poppy Z. Brite’s Lost Vampires”, powieści Brite z 1996 r. *Exquisite Corpse*, autorka dysertacji otworzyła pole do interesujących odczytań dotyczących stosunku Brite do wstrętu prawdziwego i mediatyzowanego. Dlaczego mgr Kotwasińska zadowolili się odniesieniem do opinii Mueller na temat tej powieści - opinii krytyka lub krytyczki, którego/j nazwiska nawet nie uwzględniono w Works Cited, na temat estetyzacji tego, co do dziedziny estetyki nie należy? Jak rozumiem, doktorantka pokazuje tutaj, że taka estetyzacja komplikuje strategię Brite obejścia kulturowych reprezentacji i reakcji na Kristevowski wstręt? Szkoda, że mgr Kotwasińska nie spojrzała na tytuł powieści Brite szerzej. Myślę, że odniesienie do surrealistycznej gry „wykwintny trup” (*exquisite corpse*) - która powstała wg Andre Bretona w 1925 r., a wg innych źródeł jeszcze przed 1918 - jest w tytule *Exquisite Corpse* oczywiste. mogłoby rzucić interesujące światło na mechanizm komplikacji użycia wstrętu w jego prawdziwej (real abject) i mediatyzowanej formie (faux-abject) poprzez nawiązanie/aluzję do strategii tej surrealistycznej gry, która uwalnia zarówno energię tego co nieświadome, spektralność cielesności/materialności oraz materialność przejawiającą się w automatyzmie języka, jego absurdalnej „głupocie”.

Moja ostatnia uwaga, aczkolwiek raczej pedantycznej natury, nieoczekiwanie wpisuje się w metodologiczny aspekt diskutowanych przez doktorantkę zagadnień. W jej starannie zredagowanej rozprawie dopatrzyłam się kilku błędów literowych i luźnych słów, najwidoczniej pozostałych z poprzednich wersji poprawionych później sformułowań. Są to oczywiście omyłki mechaniczne, nieistotne z merytorycznego punktu widzenia, które należy usunąć przy przygotowaniu rozprawy do druku. Jeden mechaniczny błąd wydaje się wszakże hauntologicznie nawiedzać rozprawę z demoniczną wręcz regularnością, stając się niespodziewaną, nieco ironiczną, chociaż zabawną, performatywną ilustracją metodologii spektralnej przytoczonej przez autorkę we wprowadzeniu do rozdziału czwartego pracy, odnosząc się, nawiasem mówiąc, również do wprowadzenia w rozdziale trzecim.

Regularnie, w wyrazach, które powinny kończyć się literami „ch”, demoniczne makro zastępuje je całym słowem „Chapter”, co nadaje wypowiedzi nieco surrealistycznego

charakteru, nieomal rodem ze wspomnianej wyżej surrealistycznej literackiej gry pt. „wykwintny trup”. W piątym rozdziale monografii pt. *Gothic Hauntings: Melancholy Crypts and Textual Ghosts*, zatytułowanym “Secretions and Secretaries: The Secret of Dracula”, Christine Berthin podkreśla, iż nie ma pisma bez krypty, i że teksty nowoczesności nawiedzone są przez swoją własną spektralność, która rodzi się jako zakłócenia, szmery i nonsens nieodłączne od znaczącej informacji, demonicznie rozsadzając idealną tekstualność poprzez przypomnienie o wypartej materialności technologicznego kanału przekazu. Mechaniczne błędy wprowadzają innego do system kultury niejako “tylnymi drzwiami”. Dracula byłby więc błędem maszynowym przenikającym świat nowoczesnej wiedzy i technologii. Mechaniczny błąd doktorantki, jak derridiański arrivant wydaje się uparcie powracać do otwieranego właśnie, nowego rozdziału w życiu młodej badaczki.

Solidny i starannie stosowany warsztat badawczy doktorantki czyni z rozprawy *Transformations of the Family in Contemporary American Horror Fiction by Women* pracę koncepcyjnie i terminologicznie bogatą oraz interesującą. Autorka nie daje się zamknąć w wąskich ramach ściśle określonego paradygmatu czytania i myślenia o literaturze. Budując swoją wypowiedź, swobodnie korzysta z pojęć wypracowanych w ramach historii konwencji gotyckiej, amerykańskiego horroru, teorii feministycznych, psychoanalitycznych teorii krytyczno-literackich, antropologii kultury, paradygmatu posthumanistycznego i zwrotu afektywnego. Uważam rozprawę doktorską mgr Agnieszki Kotwasińskiej za cenny wkład w studia nad współczesną amerykańską literaturą popularną ze szczególnym uwzględnieniem współczesnej literatury horroru autorstwa pisarek amerykańskich. Jestem zdania, że rozprawa ta jest cennym wkładem w rozwój polskiej amerykanistyki i badań nad literaturą i kulturą popularną, horrorem i konwencją gotycką.

Podsumowując swoje uwagi dotyczące rozprawy doktorskiej mgr Agnieszki Kotwasińskiej pragnę stwierdzić, iż praca ta reprezentuje bardzo wysoki poziom badawczy i potwierdza naukowe kompetencje doktorantki, spełniając z nawiązką wszelkie przewidywane ustawą wymogi stawiane pracom doktorskim. W związku z powyższym wnioskuję o dopuszczenie mgr Agnieszki Magdaleny Kotwasińskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Wrocław, 23.12. 2016 r.

Zofia Kolbuszewska